

УДК 352.071

Тітов Денис Васильович

аспірант

Вінницького національного аграрного університету

Титов Денис Васильевич

аспірант

Винницкого национального аграрного университета

Titov Denys

Postgraduate Student of the

Vinnytsia National Agrarian University

ORCID: 0000-0002-0112-6663

**РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА
ПРОБЛЕМИ ПОДАЛЬШОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ
РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦИИ В УКРАИНЕ: ДОСТИЖЕНИЯ И
ПРОБЛЕМЫ ДАЛЬНЕЙШЕЙ РЕАЛИЗАЦИИ
DECENTRALIZATION REFORM IN UKRAINE: ACHIEVEMENTS
AND PROBLEMS OF FURTHER IMPLEMENTATION**

Анотація. Стаття присвячена оцінці стану реалізації реформи децентралізації державного управління, спрямованої на забезпечення, насамперед, фінансової та соціальної самодостатності об'єднаних територіальних громад. Розвиток регіональної економіки, а також впровадження реформи децентралізації є пріоритетними напрямками для чинної влади. За період з початку реформи досягнуто певних результатів, зокрема значно зросла прибутковість місцевих бюджетів, прийнято низку нормативно-правових актів у цій сфері. Однак, незважаючи на всі позитивні результати реформи, створений організаційно-економічний

механізм розвитку сільських територіальних громад не є ідеальним і потребує вдосконалення для забезпечення подальшого розвитку в уже сформованих сільських об'єднаних територіальних громадах. Метою дослідження є висвітлення основних досягнень, котрих вдалося досягти після початку реалізації реформи децентралізації, а також виявлення проблемних питань розвитку територіальних громад. Особливу увагу приділено пропозиціям, щодо вдосконаленню заходів державної політики, спрямованих на сприяння підтримці громад та їх спроможності до розвитку в майбутньому. При написанні статті використані загальнонаукові методи дослідження, такі як аналіз, синтез та узагальнення, зокрема, вони були використані при розподілі громад на категорії, визначенні рівня їх уточнення та рентабельності. Проаналізовано показники розвитку об'єднаних територіальних громад та визначено основні джерела їх фінансування. Особливу увагу у дослідженні приділено міжбюджетним трансфертам, зокрема вдалося виявити закономірність їх скорочення з року в рік, свідчить про зростання власних доходів місцевих бюджетів. Досліджено основні проблеми впровадження децентралізації в Україні, особливо на сільських територіях. Дане дослідження є як практичним, так і теоретичним прикладом розбудови фінансової спроможності громад та дозволить їм оптимізувати процес наповнення місцевих бюджетів достатніми фінансовими ресурсами, необхідними для їх нормального функціонування та розвитку сільської місцевості, зокрема. Гарантування фінансової спроможності дозволить громаді впевнено розвиватися в майбутньому та прискорить процес вирішення наявних проблем.

Ключові слова: *об'єднана територіальна громада, децентралізація, місцеве самоврядування, бюджетна децентралізація, власні доходи, місцеві бюджети, загальний фонд місцевих бюджетів.*

Аннотация. *Статья посвящена оценке состояния реализации реформы децентрализации государственного управления, направленной на обеспечение, прежде всего, финансовой и социальной самодостаточности объединенных территориальных общин. Развитие региональной экономики, а также введение реформы децентрализации являются приоритетными направлениями для действующей власти. За период с начала реформы достигнуты определенные результаты, в частности значительно возросла доходность местных бюджетов, принят ряд нормативно-правовых актов в этой сфере. Однако, несмотря на все положительные результаты реформы, созданный организационно-экономический механизм развития сельских территориальных общин не является идеальным и требует усовершенствования для обеспечения дальнейшего развития в уже сложившихся сельских объединенных территориальных общинах. Целью исследования является освещение основных достижений, которые удалось достичь после начала реализации реформы децентрализации, а также выявление проблемных вопросов развития территориальных общин. Отдельное внимание уделено предложениям по совершенствованию мер государственной политики, направленных на содействие поддержанию общин и их способности к развитию в будущем. При написании статьи использованы общенаучные методы исследования, такие как анализ, синтез и обобщение, в частности они были использованы при распределении общин на категории, определении уровня их уточнения и рентабельности. Проанализированы показатели развития объединенных территориальных общин и определены основные источники их финансирования. Особое внимание в исследовании уделено межбюджетным трансфертам, в частности, удалось выявить закономерность их сокращения из года в год, свидетельствуя о росте собственных доходов местных бюджетов. Исследованы основные проблемы внедрения децентрализации в Украине, особенно на сельских*

территориях. Данное исследование является как практическим, так и теоретическим примером развития финансовой состоятельности общин и позволит им оптимизировать процесс наполнения местных бюджетов достаточными финансовыми ресурсами, необходимыми для нормального функционирования и развития сельской местности, в частности. Гарантирование финансовой возможности позволит обществу уверенно развиваться в будущем и ускорит процесс решения имеющихся проблем.

Ключевые слова: *объединенное территориальное общество, децентрализация, местное самоуправление, бюджетная децентрализация, собственные доходы, местные бюджеты, общий фонд местных бюджетов.*

Summary. *The article is devoted to the assessment of the state of implementation of the decentralization reform of public administration, aimed at ensuring, first of all, the financial and social self-sufficiency of the united territorial communities. The development of the regional economy, as well as the implementation of decentralization reform, are priority areas for the current government. During the period since the beginning of the reform, certain results have been achieved, in particular, the profitability of local budgets has increased significantly, and a number of regulations have been adopted in this area. However, despite all the positive results of the reform, the established organizational and economic mechanism for the development of rural territorial communities is not ideal and needs to be improved to ensure further development in the already formed rural united territorial communities. The purpose of the study is to highlight the main achievements that have been achieved since the implementation of decentralization reform, as well as to identify problematic issues of development of territorial communities. Particular attention is paid to proposals to improve public policy measures aimed at promoting community support and their capacity for future development. In writing the article used*

general scientific research methods such as analysis, synthesis and generalization, in particular, they were used in the division of communities into categories, determining the level of their refinement and profitability. The indicators of development of the united territorial communities are analyzed and the main sources of their financing are determined. The study pays special attention to intergovernmental transfers, in particular, it was possible to identify the regularity of their reduction from year to year, shows an increase in local budget revenues. The main problems of decentralization implementation in Ukraine, especially in rural areas, are studied. This research serves as both a practical and theoretical example of building the financial capacity of communities and will allow them to optimize the process of filling local budgets with sufficient financial resources needed for their proper functioning and development of rural areas, in particular. Guaranteeing financial capacity will allow the community to develop confidently in the future and accelerate the process of solving existing problems.

Key words: *united territorial community, decentralization, local self-government, budget decentralization, own revenues, local budgets, general fund of local budgets.*

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні відбуваються кардинальні зміни системи місцевого самоврядування в результаті проведення реформи децентралізації, направлені на створення об'єднаних територіальних громад та диверсифікацію джерел фінансових ресурсів, можливостей розвитку окремих територій, що сприятиме підвищенню якості життя мешканців окремих територій. Фінансова забезпеченість та наповненість бюджетів об'єднаних територіальних громад є запорукою соціально-економічної стабільності та гарантією вирішення проблем регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регіонального розвитку сільських територій, формування фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад в Україні досліджуються такими науковцями та практикаками як: О. Василик, О. Кириленко, В. Кравченко, які у своїх працях досліджували процес формування, виконання місцевих бюджетів, а також проблеми міжбюджетних відносин; теоретичні основи місцевого самоврядування, територіальних громад та їх розвитку висвітлені в працях О. Мороза; питання бюджетної децентралізації, забезпечення фінансової спроможності та розвитку об'єднаних територіальних громад висвітлюються в працях О. Сунцової, Н. Ткаченко, Т. Куценко та ін. Однак, незважаючи на наявні розробки в цій сфері, актуальним є оцінка результатів проведеної реформи децентралізації для забезпечення успіху в подальшому соціально-економічному розвитку територій.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні проблемних питань, пов'язаних з розвитком територій та необхідності сприяння заходів державної політики по покращенню механізму реформи децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Нині в Україні стратегією держави є вирішення проблем регіонального розвитку в процесі реформи децентралізації влади, яка розширила повноваження та можливості органів місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад щодо прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку територій. За період реалізації цієї реформи було прийнято ряд заходів щодо покращення добробуту мешканців громад в регіонах. Тому доцільним є виокремлення здобутків та проблемних питань реформи децентралізації з метою подальших зважених рішень щодо розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні.

Першим етапом у здійсненні реформи децентралізації в Україні стала бюджетна (фінансова) децентралізація, метою якої є підвищення рівня

фінансової спроможності місцевих бюджетів та створення умов до зростання їх доходів. Вона передбачала механізми заохочення територіальних громад до об'єднання і громади скористалися таким механізмом.

Розвиток бюджетної децентралізації в Україні передбачає стимулювання регіонів до фінансової автономії, пошуку додаткових власних ресурсів, активізації внутрішнього потенціалу розвитку; дозволяє балансувати потреби та можливості регіонів. Бюджетна децентралізація є частиною більш загальної проблеми забезпечення ефективного функціонування багаторівневої бюджетної системи, головне призначення якої – створення умов для ефективного та відповідального виконання органами влади всіх рівнів своїх функціональних повноважень у межах ресурсів відповідних бюджетів [1, с.160]. На думку автора [1, с. 158], «для успішних реформаторських дій децентралізація повинна відбуватися поряд з передачею достатніх фінансових ресурсів та майна для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування якісних та доступних послуг. Коли фінансові ресурси надаються органам місцевого самоврядування, тоді вони можуть генерувати свої власні доходи, встановлюючи та збираючи податки та збори за надані послуги, керуючись при цьому принципами компенсації вартості послуг».

На думку Круглашова А. [2, с. 69] досягненнями реформи децентралізації є «підвищення доходів місцевих бюджетів в результаті бюджетної децентралізації, завершення процесу об'єднання громад, затвердження нового адміністративно-територіального поділу України внаслідок укрупнення районів, пожвавлення економічної діяльності в ОТГ, розвиток форм співпраці між самими громадами, а також підвищення рівня залученості жителів до соціального та політичного життя своїх громад».

Так, станом на 16 липня 2021 р. було створено 1470 об'єднаних територіальних громад, 8065 старостинських округів з яких: найбільша частка - 57% з чисельністю населення від 500 до 1800 осіб, 21% - з чисельністю від 1500 до 3000 осіб, 15% - з чисельністю населення до 500 осіб і найменша частка 7% - з чисельністю населення понад 3000 осіб. За новою системою адміністративно-територіального устрою базового рівня (громад) в Україні серед 1470 громад, з них 410 міських, 433 селищних та 627 сільських. Також в Україні - 443 міста, 1960 селищ та 26261 село. Згідно нової системи адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (райони) створено 136 районів, 119 районних рад, 119 районних державних адміністрацій [3].

Одним із досягнень реформи децентралізації є зміни в структурі дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів України. Питома вага доходів місцевих бюджетів у ВВП зросла з 5,1% в 2014 р. до 7,3% в 2020 р., а питома вага видатків місцевих бюджетів у ВВП зменшилась з 14,1; в 2015 р. до 12,1% в 2021 р. [4; 5].

З початку реформи фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів показують стрімку позитивну динаміку зростання, що свідчитиме про позитивний вплив реформи децентралізації на формування фінансової спроможності територіальних громад, тому подальше нарощування доходів, пошук нових джерел фінансування та оптимізація наявних джерел є необхідністю сьогодення. У 2020 р. обсяг власних доходів загального фонду місцевих бюджетів склав 290,1 млрд. грн., що на 221,5 млрд. грн. або в 4,2 раза більше обсягу 2014 р.

В загальній структурі доходів місцевих бюджетів вагому роль відіграють міжбюджетні трансферти. Аналізуючи їх обсяг впродовж 2015-2021 рр. можна зробити висновок щодо їх зростання з 174195,7 млн грн. до 203200,2 млн грн. або в 1,2 раза. Однак, темпи приросту мають тенденцію до скорочення з 139,2% в 2017 р. до 65,6% в 2019 р. Серед видів трансфертів

стабільно профінансованими за 7 останніх років є базова дотація (обсяги якої зросли з 5261,9 млн грн. в 2015 р. до 15703,0 млн грн. в 2020 р. або втричі), освітня субвенція (обсяги якої зросли з 44085,3 млн. грн. до 100135,2 млн грн або в 2,3 раза) та медична субвенція, окрім 2021 р. (обсяги якої скоротились впродовж 2015-2020 рр. в 3,2 раза (з 46177,0 млн грн до 14582,8 млн грн.), а в 2021 році - взагалі не фінансувалась ця стаття [5].

Питома вага офіційних трансфертів державного бюджету у доходах місцевих бюджетів має спадну тенденцію (з 59,1% в 2015 р. до 33,7% в 2021 р.), що свідчить про зростання власних доходів місцевих бюджетів (рис.1).

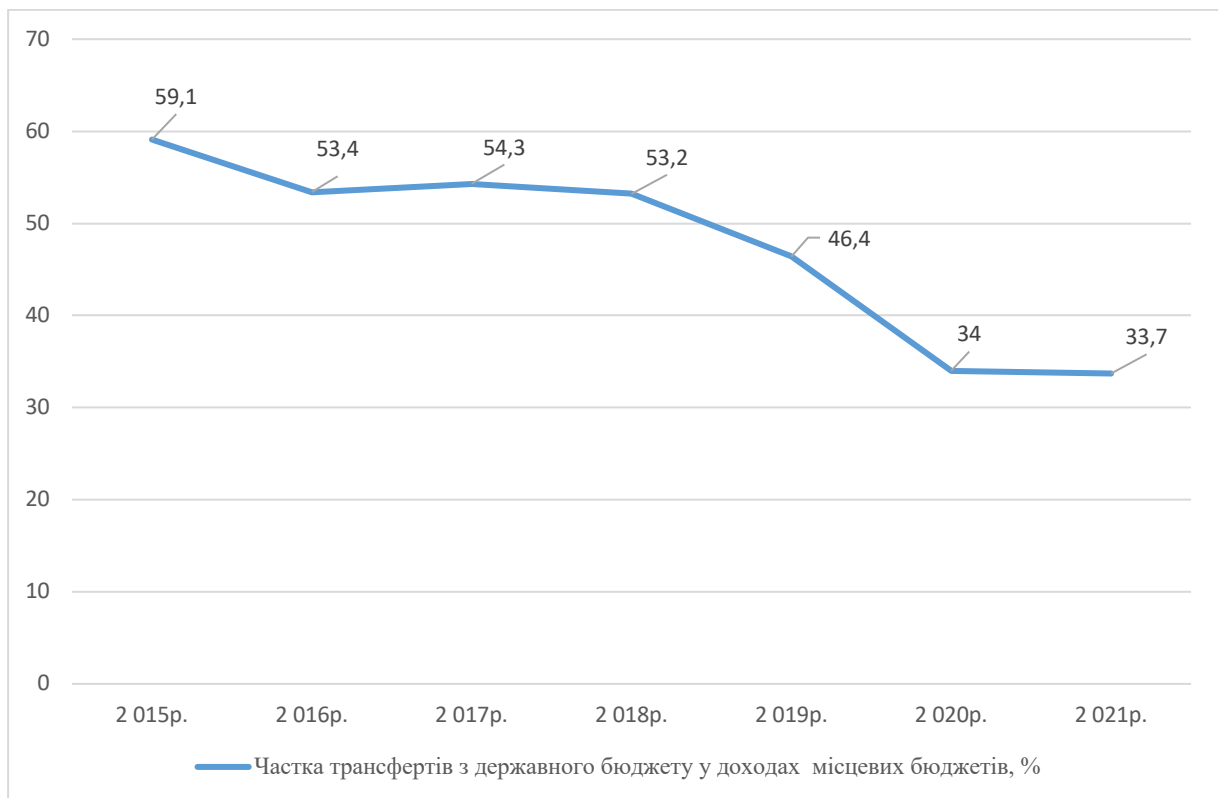

Рис. 1. Питома вага офіційних трансфертів з державного бюджету у доходах місцевих бюджетів України, %

Джерело: побудовано за даними [5]

Проведення реформи децентралізації в Україні показує позитивний соціально-економічний ефект, особливо це є важливим для розвитку сільських територіальних громад.

З поступовим впровадженням децентралізації в життя, у віддалених

куточках України громадяни почали вірити у спроможність своїх громад ефективно розвиватися і здобувати гідну перспективу майбутнього. І в селах та невеликих містечках почали з'являтися охайні парки, сквери, зупинки громадського транспорту, освітлені увечері вулиці. Для більшого міста чи обласного центру це може здаватись несуттєвим і другорядним, проте для «глибинки» ці зміни стали сигналом про початок змін на краще. Власне, у багатьох в Україні децентралізація породила надію на краще майбутнє її регіонів [2, с. 69].

Реформа децентралізації повноважень та розподілу ресурсів органів державної влади в Україні, в тому числі спрямована на інклюзивне зростання і відновлення соціальної справедливості шляхом розв'язання таких соціально-економічних проблем: усунення нерівності доходів між сільськими та міськими домогосподарствами; подолання суттєвого розриву в якості освітніх послуг і при формуванні стартового трудового потенціалу сільської й міської молоді; унеможливлення подальшого соціального відчуження окремих категорій сільських жителів; недопущення незворотності демографічної кризи та масової міграції сільського населення, що призводить до обезлюднення сільських територій тощо [6, с.53].

Розгортання процесів децентралізації чинної системи управління в Україні обумовлює появу нових процесів і явищ у соціальному розвитку сільських поселенських структур унаслідок посилення субрегіонального рівня управління, кардинальних змін принципів організації життєдіяльності сільських спільнот та пошуку нових форм реалізації головних функцій місцевого самоврядування на локальному рівні, орієнтованих на самоорганізацію і саморозвиток громад [7, с. 48].

Про нові можливості розвитку сільських територіальних громад і територій через впровадження реформи децентралізації наголошує Белей С.І. : «Розвиток місцевого самоврядування, децентралізація влади та

передача ресурсів, повноважень на місця в рамках проведення реформи сприятиме насамперед підвищенню фінансової спроможності, інвестиційної привабливості сільських територій та створенню умов для якісного й комфортного проживання сільського населення [8]. На думку автора [8] «для забезпечення стійкого розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади необхідним є активне залучення до процесу здійснюваних реформ усіх суб'єктів незалежно від їх наявного потенціалу. Зняття адміністративних бар'єрів в середині сільської територіальної громади стимулює місцевий бізнес поширювати, відкриваючи там невеликі крамниці, швейні цехи чи невелику переробку сільськогосподарської продукції. Такі громади, здійснюючи стратегічне планування свого розвитку, однією із стратегічних цілей визначають розвиток сільських територій».

Отже, реформа децентралізації полягає у передаванні управлінських функцій і повноважень центральних органів влади на місцевий, регіональний рівень управління в тому числі через зростання джерел власних доходів місцевих бюджетів.

У складних умовах сьогодення децентралізація, з одного боку, покликана надати центральним органам влади можливість зосередити ресурси та увагу на вирішенні важливих зовнішніх питань, з іншого – дозволяє органам публічної влади на місцях ефективно розв'язувати локальні соціально-економічні проблеми, що в підсумку сприятиме покращенню загального стану справ у державі [9, с. 90].

Разом з тим, слід виділити існуючі проблеми в процесі проведення реформи децентралізації (рис. 2).

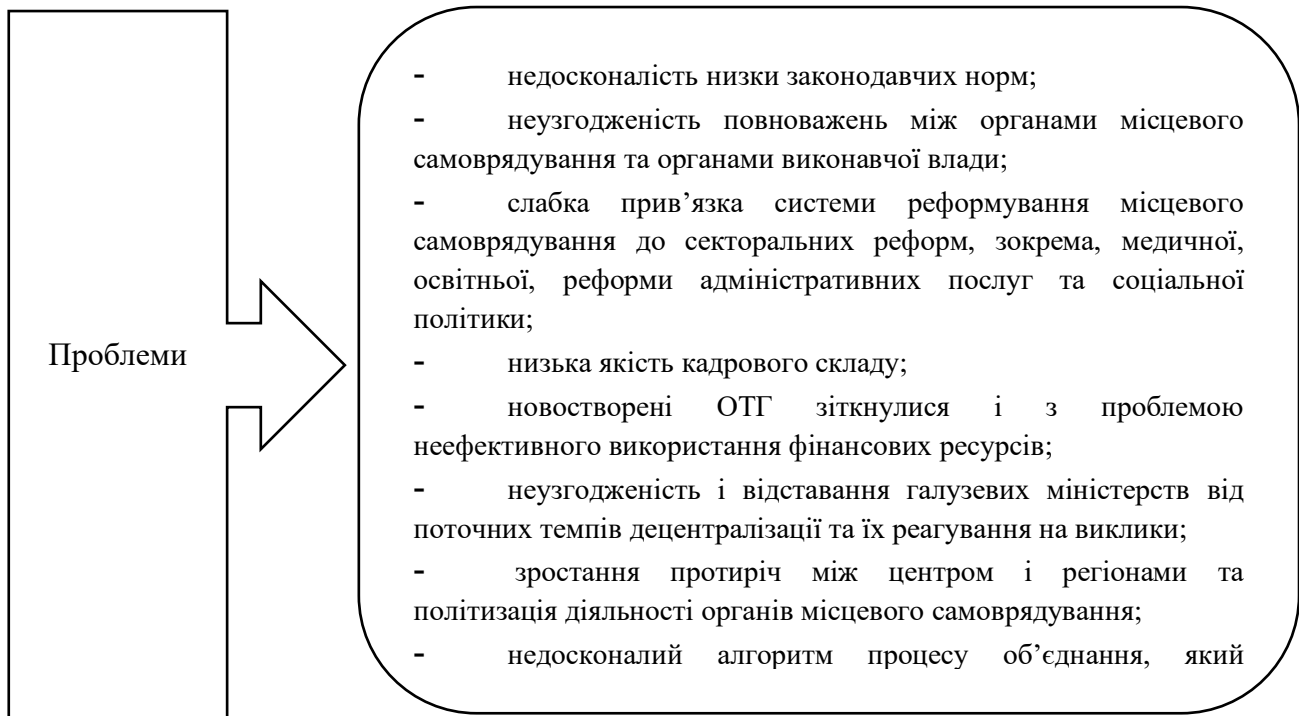

Рис. 2. Проблеми впровадження децентралізації в Україні

Джерело: сформовано на основі [10, с. 29; 11, 12, с. с.137; 13, с.128; 14, с. 722]

Тобто, існуючі основні проблеми реформи децентралізації в Україні, формують ризики подальшої успішної реалізації, знижують фінансову спроможність та самодостатність територіальних громад.

Негативним чинником в процесі реформи децентралізації є низький рівень професійності управлінських кадрів, тому вирішення цих питань лежить в площині заходів держави по запровадженню підвищення кваліфікації в системі місцевого самоврядування.

Про кадрові проблеми бюджетної децентралізації вказують і інші автори [15, с. 44], які підкреслюють, що кадровий ризик «полягає в тому, що для забезпечення якісного і ефективного виконання публічно-владних повноважень потрібні високопрофесійні кадри, яких хронічно не вистачає (і, зазначимо, не лише на місцях). Відповідно, такі складні й важливі для бюджетної децентралізації управлінські функції, як формування фінансового потенціалу територій і розробка ефективних стратегічних

планів економічного розвитку, неможливо реалізувати за умови низької кваліфікації управлінського апарату органів місцевого самоврядування».

Погоджуємось з думкою авторів [2, с.74] щодо інших проблем, які «...потребують значної уваги органів влади. Це, насамперед, відсутність конституційного закріплення реформ, пов'язаних із процесами децентралізації, правова неврегульованість можливості громад керувати землями сільськогосподарського призначення, як перебувають за їхніми межами, значне посилення напруженості у відносинах між центром та регіонами. Потребує вирішення проблема політизації діяльності інститутів місцевого самоврядування внаслідок особливостей виборчої системи. Певні небезпеки, яких не варто недооцінювати, мають непряме обрання старост та можлива «анклавізація» ОТГ за мовною чи етнічною ознакою. Більшість із цих проблем потребують належного законодавчого врегулювання та наявності політичної волі з боку керівництва держави».

Висновки. Отже, Україна проводить реформу децентралізації, яка сприяє створенню можливостей ефективного розвитку та формування фінансово спроможних територіальних громад, здатних приймати самостійні управлінські рішення щодо регіонального розвитку.

Таким чином, за роки впровадження реформи децентралізації влади в Україні є певні досягнення (завершено реформу адміністративно-територіального поділу, сформовано об'єднані територіальні громади, яким у розпорядження передано землю і комунальну власність, укрупнено райони, проведено бюджетну децентралізацію, створені форми співпраці між громадами для вирішення питань місцевого значення) та проблеми, які потребують негайного вирішення задля подальшої успішної реалізації реформи. Саме врахування досягнень реформи децентралізації та ризиків, сприятиме створенню запобіжних заходів і належному контролю з боку органів державної та місцевої влади за реалізацією заходів подальшого регіонального розвитку.

Література

1. Труфен А. О. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 9. С. 157-161.
2. Круглашов А., Бурега В. Здобутки і труднощі в реалізації децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного управління*. Том 9. №2. 2021. С. 68-76. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada/2024>]. (Дата звернення 15.09.2021).
3. Децентралізація в Україні: офіційний сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення 15.08.2021).
4. Як виконувалися місцеві бюджети у 2020 році - експертний аналіз. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13249> (дата звернення 20.09.2021).
5. Ходаківська О. В., Кононенко О. М. Еволюція економічних теорій сталого сільського розвитку. *Економіка АПК*. 2020. № 10. С. 49-61.
6. Заяць Т.А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. №3(31). С. 48-60.
7. Белей С. І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2021. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8503>
8. Орловська Ю. В., Кірюхін Р. О. Децентралізація влади в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Економічний простір*. 2021. № 172. С. 87-92.
9. Горбатюк М. Реформа децентралізації в Україні: проблеми здійснення в умовах суспільної кризи. *Політичні дослідження*. №1. 2021. С. 29.
10. Русинюк М.М. Проблеми та недоліки децентралізації публічного управління та адміністрування. *Вчені записки ТНУ імені І.*

- Вернадського. Серія: *Державне управління*. 2018. Том 29 (68). №1. С. 135-138.
11. Мацедонська Н.В., Клівіденко Л.М. Децентралізація в Україні та основні шляхи її впровадження в сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2017. №8. С. 613-619.
12. Пелехатий А. О. Фінансова незалежність бюджетів об'єднаних територіальних громад: основні проблеми та шляхи їх подолання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. праць*. Львів. 2016. Вип. 4 (120). С. 126-130.
13. Остапчук В.О. Перспективи фінансової децентралізації в Україні: нормативно-правовий аспект. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 15. С.720-726.
14. Кравціва В.С., Сторонянської І.З. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього» НАН України, 2020. 531 с.

References

1. Trufen, A.O. (2016). Rozvytok biudzhetnoi detsentralizatsii v Ukraini [Development of budget decentralization in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 9, 157-161.
2. Kruhlov, A., Bureha, V. (2021). Zdobutky i trudnoshchi v realizatsii detsentralizatsii vlady v Ukraini [Achievements and difficulties in implementing decentralization of power in Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. Vol. 9, 2, 68-76.
3. Lityn territorial community. Available at: <https://decentralization.gov.ua/newgromada/2024/> (accessed 15 September 2021).
4. Decentralization in Ukraine: official site. URL:

- <https://decentralization.gov.ua> (accessed 15 August 2021).
5. How local budgets were implemented in 2020 - expert analysis. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13249> (accessed 20 September 2021).
 6. Khodakivska, O.V., Kononenko, O.M. (2020). Evoliutsiia ekonomichnykh teorii staloho silskoho rozvytku [Evolution of economic theories of sustainable rural development]. *Ekonomika APK*, 10, 49-61.
 7. Zaiats, T.A. (2017). Rozvytok silskykh poselen Ukrainy v umovakh detsentralizatsii: mozhlyvosti ta ryzyky [Development of rural settlements of Ukraine in the conditions of decentralization: opportunities and risks]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 3(31), 48-60.
 8. Belei, S.I. (2021). Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii [Development of rural areas in terms of decentralization]. *Efektivna ekonomika*. 2021. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8503>.
 9. Orlovska, Y.V., Kiriukhin, R.O. (2021). Detsentralizatsiia vlady v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Decentralization of power in Ukraine: problems and prospects]. *Ekonomichnyi prostir*, 172, 87-92.
 10. Horbatiuk, M. (2021). Reforma detsentralizatsii v Ukraini: problemy zdiisnennia v umovakh suspilnoi kryzy [Reform of decentralization in Ukraine: problems of implementation in a social crisis]. *Politychni doslidzhennia*, 1, 29.
 11. Rusyniuk, M.M. (2018). Problemy ta nedoliky detsentralizatsii publichnoho upravlinnia ta administruvannia [Problems and shortcomings of decentralization of public administration]. *Vcheni zapysky TNU imeni I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia*, Vol. 29 (68), 1, 135-138.
 12. Macedonskaya, N.V., Klividenko, L.M. (2017). Detsentralizatsiia v Ukraini ta osnovni shliakhy yii vprovadzhennia v suchasnykh umovakh [Decentralization in Ukraine and the main ways of its implementation in modern conditions]. *Ekonomika i suspilstvo*, 8, 613-619.

13. Pelekhaty, A. (2016). Finansova nezalezhnist biudzhativ obiednanykh terytorialnykh hromad: osnovni problemy ta shliakhy yikh podolannia [Financial independence of the budgets of united territorial communities: main problems and ways to overcome them]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy: zb. nauk. prats*, Lviv. 4 (120), 126-130.
14. Ostapchuk, V.O. (2018). Perspektyvy finansovoi detsentralizatsii v Ukraini: normatyvno-pravovyi aspekt [Prospects of financial decentralization in Ukraine: regulatory aspect]. *Ekonomika i suspilstvo*, 15, 720-726.
15. Kravtsiva, V.S., Storonianskoi, I.Z. (2020) Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku: monohrafiia [Territorial communities in the conditions of decentralization: risks and mechanisms of development: monograph]. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho» NAN Ukrainy, 531.